

Význam Františka Ladislava Riegra pro české písemnictví národohospodářské.

U muže jména tak velikého a skvělého, jako byl zesnulý František Ladislav Rieger, velmi nesnadno jest jen jedinou stránku bohatě rozvětvené působnosti jeho vystihnouti. Jest to tím méně možno, ježto v době, ve které žil, národní dělba práce neměla ještě místa a každý, kdo v ideálním nadšení službě myšlenky národnostní život svůj zasvětil, byl nucen rozptylovati činnost svou směry nejrůznějšími. Tento široký životní cíl byl dojista na úkor soustavného postupu pracovního, byl však velen zájmem vyšším, proti němuž nebylo odmluvy. Tím samým však i činnost jedním hlavním směrem se nesoucí křížována a ovlivňována byla působením živlů cizích, jimž společno bylo jen stejné dobové ovzduší a prostředí.

Chci přes to pokusiti se osamotiti jednu stránku bohaté činnosti Riegrovy, jeho literární činnost národohospodářskou. Bylo by zajímavě zjistiti, co jej vlastně přimělo k tomu, že pojal vážný úmysl věnovati se vědě národohospodářské a pomýšleti za tím účelem na habilitaci. Zejména pojal-li úmysl ten již před bouřlivým rokem osmačtyřicátým, či teprve po něm. Najisto však pozorovati lze při tom souvislost prvku politického, který přece již v prvních letech čtyřicátých u Riegra nepokrytě na jevo vystupoval, a prvku národohospodářského, jenž po stránce své praktické co do hospodářských úkolů státu jest ovšem též částí politiky v širším slova smyslu. Tento sklon Riegrův ku práci národohospodářské, ať již praktické či theoretické, jest tedy u něho, jakožto u nastávajícího politika, snadno vysvětlitelný, ale v našich zvláštních poměrech českých jest za oněch dob přece pozoruhodný.

Bylo již mnohdy k tomu poukázáno, že celý pochod našeho národního obrození měl tři časově dosti rozhraničená období: zprvu slovesné, pak politické a teprve v novější době i hospodářské. V celém ideologicky neseném ovzduší první polovice 19. věku otázky hospodářské — jedinou Anglii vyjímaje — na evropském kontinentě měly ještě dosti podřízenou důležitost. Tím významnější proto, že Rieger, jenž jinak byl pravým synem své doby, činilele hospodářského pro život, vývoj a budoucnost národa nikterak nepodceňoval. Svědčí tomu místo v první samostatné vědecké práci

jeho »O statcích a pracích nehmotných«, v roce 1850 vydané, kde praví: »I my neobhájíme národnost a samostatnost svou, nebude-li se sousedy svými statně a vytrvale zápasiti v průmyslu a vzdělanosti.« Tedy pracovní soutěž na poli hospodářském a vědeckém byla již tehdy mladému Riegrovi jediné vhodnou cestou k úspěchům politickým. A na jiném místě téhož spisu dí: »Každodenní zkušenost nás učí, že bohatství národů jde rovným krokem s jich vzdělaností a že s oběma zároveň kráčí jich moc.«

Od tohoto stanoviska, s jakého Rieger pohlížel na praktickou politiku, byl ku skutečnému a vážnému pohroužení se ve vědecké badání v oboru národohospodářském již jen jediný krok. A krok tento Rieger také učinil, jakmile bouřlivá vřava roku osmačtyřicátého pominula a tribun lidu mohl vrátiti se opět do tichého přítmí své studijní pracovny. Jak vážně při tom Rieger k této vědecké činnosti své se připravoval, toho důkazem jest, že pomýšlel ji učiniti povoláním svým životním, hodlaje se věnovati vysokoškolské činnosti učitelské. Rieger v té době obeznámen byl již důkladně s tehdejší národohospodářskou literaturou německou, francouzskou i anglickou, nicméně odebral se přes to ještě na delší dobu do Paříže a Londýna, aby zde čerpal při samých pramenech bohaté produkce literární. Není pochyby, že v první polovici 19. věku Anglii a Francii náležel primát v oboru vědecké tvorby národohospodářské, kdežto Německo až na řídké výjimky (Hermann, Thünen, Rau, List) bylo odkázáno jen na pilné a učelivé epigony. Za to Anglie a Francie vedle slavných jmen Smitha, Ricarda, Malthusa, J. B. Saye, Sismondiho vykazovaly celou řadu vynikajících hlav, nehledě k vědeckým zástupcům socialismu, jehož idee tehdy ještě hranice Anglie a Francie vůbec nepřekročily. V Paříži také dokončil Rieger zmíněný svůj spis »O statcích a pracích nehmotných a jich významu i postavení v národním hospodářství«, jenž měl býti podkladem jeho habilitace. Zajímavá a úmysly i názory spisovatelovy jasně osvětlující jest předmluva k tomuto spisu, pozdějšímu tajemníku obchodní komory pražské dru. Edmundu Schebkovi »na památku milých dní roku 1849 v přátelském spoubování a vědeckých rozmluvách v Paříži ztrávených« věnovanému. Rieger zde praví:

»Posledních několik let života uplynulo mi v neustálém ruchu, vědeckým pracím nevelmi příznivém: tu rozličnými národními a společenskými interesy zaměstnán, tu zas na cestách, hledaje ono vzdělání, jež Rousseau nazývá vychováním skrze věci a ne skrze

knihy, a to již namnoze v zemích a dobách, kde proudění politické valně se vzmáhalo — v posledním čase konečně při práci mezi věrnými plavci, kteříž loď našeho národa, již od dávna plachet a stěžnů zbavenou, z velikého vlnobití národně-politického naší doby, jež jí ponořením hrozilo, šťastně a se ctí vyveslovati se snažili, nemohl jsem literatuře národní žádnou jinou poněkud patrnější službu prokázati, jakkoli vroucně jsem si o to i žádal. V tomto neustálém nepokoji sotvaže člověk na rozsáhlé roli lidské vědy z rozmanitých plodů jejích jen jako úryvkem sem a tam některý pro potravu svého ducha uchvátiti mohl; na pěstování nových sazenic, na utváření sebraného materiálu nebylo lze pomysleti. Zde v tomto veleměstě všesvětském, kteréž se tak rádo hlavním městem světa býti chlubí, ale slušněji jen sídelním městem světa nazvati by se mohlo, uprostřed hluku společenského i politického našel jsem konečně to ticho, tu samotu, kteréž přísnější práce vědecké vyžadují a jichž se mi v Praze v kruhu četných přátel zřídka kdy dostává. Studie mé obrátily se zvláště k vědám politickým, den ode dne důležitějším a vždy tím většího rozšíření vyžadujícím, čím více vzrůstá účastenství lidu v řízení vlastních osudů svých: uznávámť já v plné míře pravdu krásných slov Lamartinových, že nepostačí rozšířiti práva politická mezi lidem a že třeba mezi ním rozšířiti rovnou měrou i vzdělanost. Hlavně pak zabral jsem se do politického hospodářství, této vědy, která se zdá povolána ustanoviti tvářnost budoucí společnosti a jejížto zákonové mají napříště rozhodovati nad mocí států a blahem národů. Tu se mi opět před oči stavily potřeba a povinnost posloužiti lidu našemu nějakým spisem z toho oboru a popracovati pro národní literaturu naši, jejíž role je bohužel tak opuštěna a zanedbána, jako každá, jejíž hospodář buď tím neb oním způsobem na cizí půdě robotu dělati přinucen. Počal jsem tedy pracovati o prstonárodním spise o politickém hospodářství. V běhu práce své přišel jsem na otázku, o níž v těchto listech pojednáno . . . Nechať listy, jež tuto dávám u veřejnost, platí za pozdravení k milým krajanům a za úkaz svědčící, že kamkoliv mne osud postaví, nepřestávám na to mysliti, kterak bych národu svému sloužiti mohl. Věrný a odhodlaný bojovník uchopí zbraň svou levou rukou, když mu pravici utali, a já ať stojím tu neb tam, pokud jediná síla ve mně bude moci poslechnouti rozkazu vůle mé, hodlám ji věnovati službě národa svého.«

Rieger v této práci své obírá se otázkou v tehdejší literatuře

národohospodářské zhusta přetrásanou, je-li práce duchová produktivní ve smyslu hospodářském čili nic, ku které někteří krajní stoupenci anglické školy ekonomické dávali zápornou odpověď a kterou, jak známo, tak drasticky zodpověděl v Německu List. Rieger se stanoviska osvětneho i mravního horlivě zastává se produktivnosti práce duchové a břitkými a pádnými důvody poráží odpůrce.

Bohužel praktického účelu tato vědecká práce se nedodělala. Rieger universitní habilitace pro stolicí národohospodářskou nedosáhl, ovšem nikoliv pro nedostatek vědecké způsobilosti, nýbrž z důvodů politických. Vál v prvních letech padesátých ostrý vítr obnoveného absolutismu a ohnivý řečník kroměřížský nepokládán tehdy za způsobilého pro úřad akademického učitele. Nicméně zdá se, že Rieger i přes tento zevní neúspěch dokonce nemínil vědecké činnosti se vzdáti. Svědčí o tom především článek v »Časopise českého Musea« v roce 1850 otištěný: »O pramenech výroby vůbec a o povaze i výrobě půdy ve spojení jejím s prací a jistinou zvláště.« Studie tato zabývá se otázkou různých činitelů výrobních a zejména výrobním činitelem půdy a ve směru tomto dotýká se různých problémů agrárněpolitických. Zajímavé jest, že článek označen jest jakožto úryvek nedokončeného dosud spisu »O základech státního hospodářství« a že tudíž Riegrovi tehdy na mysli tanulo sepsání velikého soustavného díla národohospodářského, k němuž pohříchu ovšem nedošlo.

Avšak ještě o několik let později nalézáme v časopise musejním delší úvahu Riegrovu »O pokročilém stavu nynějšího průmyslu a o jeho působení na blahobyt lidský«, jenž jest úryvkem hlavního jeho díla národohospodářského, nazvaného »Průmysl a postup výroby jeho v působení svém ku blahobytu a svobodě lidu zvláště pracujícího.« Důležitý spis tento vyšel sice teprve roku 1860, ale sepsán byl patrně již mnohem dříve. Aspoň autor v doslově píše, že ukončil knihu tu již záhy po svém návratu do vlasti, že však vydání její, o které původně žádal Matici Českou, »nekonečností jistých pánův, jimž sbor Matiční posouzení rukopisu mého svěřil, protáhla se věc ta na léta, ano konečně musil jsem se i rukopisu dosti pracně domáhati...«

Ve spisu tomto zabývá se Rieger vlastně otázkou dělnickou. On plně vycitňuje stinné stránky v poměru distribuce důchodové mezi kapitálem a prací za platnosti dnešního řádu právního a společenského, avšak odmítá jakékoliv převratné změny těchto

řádů, máje za to, že rozpor mezi kapitálem a prací není povahy zásadné a* absolutní, nýbrž jen přechodné a relativní. Zcela ve smyslu harmonického optimismu, jakým provanuto jest stanovisko hospodářského individualismu k otázce sociální, spatřoval také Rieger rozřešení otázky té v pokračující hospodářské výrobě, ve sdružování práce a kapitálu, ve svépomocných snahách dělnictva. Spis nepostrádá podrobného líčení tehdejšího stavu dělnictva anglického a francouzského, oplývá pečlivými daty statistickými a obírá se zejména již také proslulým spisem Engelsovým o poměrech dělnictva anglického.

Přes to mýlil by se a těžkou křivdu by činil Riegrovi, kdo by mu podkládal stanovisko dělnictvu, jeho snahám a požadavkům nepřející. Naopak, všude tam, kde k tomu byla příležitost, udeřil Rieger ve svém spisu na struny, jež svědčí o hlubokém porozumění steskům dělnictva i vřelém soucitu s jeho osudem. Také z ethického stanoviska jest horlivým přímluvčím snah, jež postavení dělnictva po jeho soudě by mohly v budoucnosti zlepšiti. Tomu nasvědčuje celý duch jeho spisu o »Průmyslu«, tomu nasvědčují i jednotlivá místa, z nichž namátkou jen lze uvést:

»Jestliže tedy mužové osvícení a lidumilní výrobě statků ve zdejších pilnou pozornost věnují, není to ani tak pro velikou moc její a pro divy, jež nyní tvoří, ale hlavně, poněvadž postup její většině lidstva, třídě chudší totiž a nejčtetnější, může otevřít pramen svobody a jí poskytnouti prostředků hmotných, ovšem ale vydatných ku všelikému polepšení jak duševnímu, tak tělesnému«.*)

»Celá společnost uznává, že nynější řádové nejsou dokonalí, ba že jsou mnohého polepšení potřebni a schopni. Žádný kněz nás neučí, že by moc fabrikanta byla založena od Boha samého a ve prospěch lidu; že je pronajimatel práce od něho stanovená vrchnost. Sobectví, kteréž tak rádo se skrývá za štítem náboženství a kteréž se neostýchá vystavovati na výsluní svatých jeho září a pod ochranou požehnání jeho, neodvážá se této zastaralé praktiky užívati před obličejem vzdělanosti nynější, kteráž učí, že řádové společnosti lidské od člověka, užívajícího neobmezeně svobodné vůle, od Boha jemu udělené, dle míry poznání jeho buď dobře, buď zle založené, opět touže vůlí lidskou, ovšem na základech práva, změněni býti mohou. Všichni lidé šlechetní obracejí nyní pozornost svou ku vznešenému předmětu tomuto, nikdo nevelebí

*) »Průmysl a postup výroby jeho«, 4.

nynější stav práce a poměr pracujících tříd co dokonalý a pod zvláštní ochranou božího zřízení postavený; naopak cit křesťanstva, svědomí takorůžka celého společenstva staví se v odboj proti tomu, co na nynějším řádu a stavu průmyslném nespravedlivého a zloplodného — a od poznání nemoci není zajisté daleko k jejímu vyléčení.«*)

»Bylo by mnohým úřadům a stavům společnosti lépe, kdyby směr ku stejnému rozčástení statků a ku spravedlivému jimi všech původců jejich podělení, směr to, který ovšem v průmyslu leží, stejnou měrou pokračoval, jako druhý jeho směr, vedoucí ku rozmnožení výroby, kterýž tak divotvorně ku předu kráčí. Uznáváme celou důležitost této otázky, vědouce dobře, jak mnoho na spravedlivějším, čili stejnějším rozčástení statků záleží; uznáváme, že jest to k vůli blahobytu lidu i k vůli bezpečnosti samé společnosti velmi žádoucí, aby i vlády i badatelé naší vědy o prostředcích, jimiž by se řečený směr bez převratů a záhubných novot zrychliti dal, pilně přemýšleli.«**)

I při jiných příležitostech osvědčoval Rieger své dělnictvu přátelské smýšlení. Na slavnostní valné hromadě dělnického spolku »Oulu«, konané dne 25. dubna 1869, děkuje za čestné členství pravil: »Naposledním členem národa našeho jest dělnictvo české. Z očí jeho září, jak zde viděti lze, intelligence a rozum, a takové dělnictvo dělá čest národu. Ne každý národ může o sobě říci, že má dělnictvo tak vzdělané, jako je má národ náš... Nutno, aby předně dělnictvo, tyto ruce národa, byly zdravé... Dělnictvo považovati se musí za organickou část celku, byste nezapomněli, že i vám nebude dobře, pakli celému národu dobře nebude... Půjdete-li cestou vytknutou, dostanete se zajisté brzy k cíli, aby stav dělnický stal se silnou vrstvou v životě národním, aby také v politickém životě dostalo se mu tolik, mnoholi mu přísluší, a aby také hmotný blahobyt jeho povznesl se na výši důstojnou... a pak budete šťastným dělnictvem v šťastném národě.«***)

A této objektivní spravedlnosti v názorech na otázku sociální zůstal sobě Rieger věren až do smrti. Kdož nepamatuje se, když po zavedení páté kurie konaly se poprvé volby do říšské rady, jak ve fanatické vřavě vášní volebních klidně prohlásil, že dle jeho soudu pátá kurie náleží dělnictvu?...

*) Tamtéž, 56.

**) Tamtéž, 183.

***) Viz mé »Počátky českého hnutí dělnického«, 44.

Ovšem celkové stanovisko Riegrovo ve spisech jeho národohospodářských bylo stanovisko hospodářského individualismu. To dokonce jim nemá býti výtkou. Spisy ty vykazují stáří více než půl století a v době té byl liberalism vůbec a zejména i liberalism hospodářský bez odporu živlem pokrokovým, byl kvasem, jenž v nehybné ztrnulosti a opožděném vývoji hospodářském měl a vykonal svůj důležitý úkol. Popíráti tuto zásluhu liberalismu bylo by nespravedливо a i s vědeckého stanoviska nesprávné. Liberalism byl tehdy programním požadavkem a světovým názorem duchů nejšlechetnějších a dnešní přežilost a pohříchu i častá zrůdnost jeho, kdy mnohdy jeví se býti jen pláštěm třídního egoismu, nesmí na tehdejší dobu býti přenášena.

Mimo tyto práce Rieger, nemoha vlastní původní soustavou národohospodářskou národu svému ihned posloužiti, přeložil a roku 1853 vydal překlad »Politického hospodářství« Drozova, první soustavné dílo o národním hospodářství v českém jazyku. Také do monumentního a dnes snad nedosti doceněného svého »Slovníka Naučného«, jemuž valnou část plodného života svého věnoval, napsal Rieger řadu statí národohospodářských, obstaráváje při pořádání slovníka tento obor se zvláštní bedlivou péčí.

Jest přirozeno, že jako pěstitelům jiných naukových oborů v českém písemnictví také Riegrovi bylo značně zápasiti se slovesnou formou jazyka, dvěstěletým odpočinkem poněkud neohebného a novodobému názvosloví vědeckému ještě nepřizpůsobeného. I tu Rieger všechny nesnáze vítězně překonal, on přejímal i tvořil nová slova a nové výrazy, jako výroba, soutěž, cenost (hodnota), jistina běžná a pověčná (kapitál stálý a oběžný), úvěrek (úvěr), rozčástení (distribuce) a j. Mnohé z nich rychle se ujaly a v českém názvosloví národohospodářském zdomácněly.

Riegrovi nebylo osudem dopráno cele a trvale síly své práci badatelské v oboru národohospodářském věnovati. Stalo se tak jistě k veliké škodě české vědy národohospodářské, jež teprve v letech mnohem pozdějších nalezla v nových pilných pracovnících náhradu, z nichž místo nejprvnější zaujímá zesnulému osobně tak blízký staromistr české školy národohospodářské Albín Bráf. Stalo se tak ale ku prospěchu zájmů vyšších, neboť nad rovem Riegrovým netruchlí dnes jedině česká věda národohospodářská, jež právem v něm spatřuje svého prvního zakladatele, nýbrž celý národ.

Leč Rieger při všestranné politické a kulturní své činnosti nikdy nezapomínal svých mladistvých tužeb a zásad a horlivě vždy

usiloval aspoň v praktickém směru podporovati všechny snahy naše hospodářské a přispívati k řešení důležitých hospodářských otázek. Horlivá byla působnost jeho v tomto oboru již v letech čtyřicátých v »Jednotě ku povzbuzení průmyslu v Čechách«, později v říšské radě i na zemském sněmu, při zakládání zemských ústavů bankovních, ve svépomocném ruchu záloženském, na poli pojišťovnictví atd. I zde Riegrovi přísluší vždy místo přední. A konečně i ve šlechetné závěti své zvláštní důraz klade na pěstění i podporu vědeckých i praktických snah národohospodářských.

Končím tuto upomínku, zběžnou jen a daleko nevystihující plný význam Riegrův po stránce českého života hospodářského. Bude teprve úkolem literárního historika národohospodářského snéstí bohatý materiál, klásti kámen ke kameni a vystavěti tak mohutnou budovu působnosti Riegrovy i na tomto poli.

Dnes prozatím spokojiti jest se nám vědomím hluboké vděčnosti ku veliké práci, kterou zde Rieger vykonal, schýliti ve smutku hlavy nad vznešenou mohylou jeho, ale zároveň čerpati sílu ku dalšímu pilnému pěstění a vzdělávání role jím nám odkázané. A svatý odkaz ten rozmnožuj každý dle sil a schopností!

Dr. C. Horáček.
